

O'ZBEKISTONDA SAYLOV TIZIMI VA SAYLOV HUQUQINING KONSTITUTSIYAVIY ASOSLARI

Asqarov Axbor G'ayratovich

SarboN universiteti "Huqiqiy fanlar" kafedrasI o'qituvchisi

asqarovaxbor4@gmail.com

Ergashova Niginabonu Jo'rabek qizi

SarboN universiteti talabasi

niginaergashova1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20507531>

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda O'zbekistonda saylov tizimi va saylov huquqining konstitutsiyaviy asoslari ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati barqarorligi, avvalo, fuqarolarning davlat hokimiyatini shakllantirishdagi real ishtiroki, saylash va saylanish huquqining kafolatlanganligi hamda saylov jarayonining qonuniy, oshkora va adolatli tashkil etilishiga bog'liqdir. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XXII bobi saylov tizimiga bag'ishlangan bo'lib, unda fuqarolarning davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqi, har bir saylovchining bir ovozga egaligi, ovoz berish erkinligi, saylovlarning umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkazilishi kabi asosiy prinsiplar mustahkamlangan.

Kalit so'zlar: saylov tizimi, saylov huquqi, Konstitutsiya, Saylov kodeksi, xalq suvereniteti, demokratiya, Markaziy saylov komissiyasi, yashirin ovoz berish, tenglik prinsipi, aralash saylov tizimi

KIRISH

O'zbekistonda saylov tizimi va saylov huquqining konstitutsiyaviy asoslarini o'rganish bugungi demokratik islohotlar jarayonida alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Chunki saylovlar xalq hokimiyatchiligining eng muhim ifodasi bo'lib, fuqarolarning siyosiy irodasi davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda bevosita namoyon bo'ladi. Konstitutsiyaviy-huquqiy nuqtayi nazardan saylov huquqi fuqarolarning shaxsiy manfaatidan tashqari butun jamiyatning siyosiy barqarorligi, hokimiyat organlarining legitimligi va davlat boshqaruvida hisobdorlik tamoyilini ta'minlaydi. Shu bois saylov tizimini tartibga soluvchi normalar demokratik huquqiy davlatning mazmunini belgilovchi asosiy institutlardan biri sanaladi.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquqlari, xalq suvereniteti va davlat hokimiyatini demokratik asosda shakllantirish g'oyalari yanada kuchaytirildi. Konstitutsiyaning 128-moddasida fuqarolarning davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqi, har bir saylovchining bir ovozga egaligi, ovoz berish huquqi, xohish-irodani bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanishi belgilangan. Shuningdek, saylovlar umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkazilishi, o'n sakkiz yoshga to'lgan fuqarolarning saylash huquqiga ega ekani qayd etilgan. Ushbu normalar saylov huquqining konstitutsiyaviy tabiatini, uning umumiylik, tenglik, erkinlik va yashirinlik prinsiplariga tayanganini ko'rsatadi.

Mavzuning dolzarbligi so'nggi yillarda saylov qonunchiligida amalga oshirilgan yangilanishlar bilan ham bog'liq. Jumladan, Saylov kodeksining qabul qilinishi ilgari alohida qonunlarda tartibga solingan saylov jarayonlarini yagona tizimga keltirdi. 2023-yil 18-dekabrda O'RB-883-son Qonun bilan saylov va referendum o'tkazish tartibini takomillashtirishga qaratilgan

o‘zgartirishlar kiritildi. Mazkur o‘zgartirishlar Qonunchilik palatasi deputatlari saylovida bir mandatli okruglar va partiya ro‘yxati asosidagi yondashuvlarni uyg‘unlashtirish orqali vakillikni kengaytirishga xizmat qildi. Bu holat saylov tizimini zamonaviy siyosiy jarayonlar, partiyalararo raqobat va fuqarolarning siyosiy faolligi bilan bog‘liq ravishda rivojlantirish zaruratini ko‘rsatadi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev boshchiligida olib borilayotgan konstitutsiyaviy va ma‘muriy-huquqiy islohotlarda ochiq davlat boshqaruvi, xalq bilan muloqot, fuqarolarning davlat ishlarida ishtirokini kengaytirish masalalari ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Saylov jarayonining shaffofligi, saylovchilar yagona elektron ro‘yxatidan foydalanish, saylov komissiyalari faoliyatida ochiqlik va qonuniylikni ta‘minlash aynan shu siyosiy-huquqiy yo‘nalishning amaliy ko‘rinishidir. Shu bilan birga, muammo shundaki, saylov normalarining mavjudligi ularning amaliy samaradorligini avtomatik tarzda kafolatlamaydi. Fuqarolarning huquqiy madaniyati, siyosiy partiyalarning faolligi, saylovoldi jarayonlarining adolatli tashkil etilishi va saylov komissiyalarining mustaqilligi saylov huquqining real ta‘minlanishida muhim omil bo‘lib qoladi.

ASOSIY QISM

Saylov tizimining konstitutsiyaviy mohiyati, eng avvalo, xalq suvereniteti prinsipiga borib taqaladi. Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbai sifatida o‘z irodasini saylovlar orqali ifodalaydi. Shu ma‘noda saylov huquqi fuqarolarning davlat boshqaruviga ta‘sir ko‘rsatish mexanizmi, saylov tizimi esa ushbu ta‘sirni huquqiy va tashkiliy jihatdan amalga oshiruvchi institutlar majmuasidir. Konstitutsiyada saylov huquqining umumiyliги barcha fuqarolarning, qonunda belgilangan istisnolardan tashqari, saylovda qatnashish imkoniyatiga ega ekanini anglatadi. Tenglik prinsipi har bir saylovchining bir ovozga egaligida, ovozlarining huquqiy qiymati bir xil bo‘lishida va nomzodlar uchun teng sharoit yaratish zaruratida ifodalanadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri saylov huquqi fuqarolarning vakillarni bevosita tanlashini bildirsa, yashirin ovoz berish fuqaroni bosim, majburlash yoki noqonuniy ta‘sirdan himoya qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi saylov jarayonlarini yagona huquqiy tizim sifatida tartibga soladi. Kodeks Prezident saylovi, Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari, Senat a‘zolari, mahalliy Kengashlar deputatlari saylovlariga tayyorgarlik ko‘rish va ularni o‘tkazish bilan bog‘liq munosabatlarni qamrab oladi. Kodeksning ahamiyati shundaki, u saylov jarayonining barcha bosqichlari — saylov kampaniyasini e‘lon qilish, okrug va uchastkalarini tuzish, saylovchilar ro‘yxatini shakllantirish, nomzodlarni ro‘yxatga olish, tashviqot olib borish, ovoz berish, ovozlarni sanash va natijalarni e‘lon qilish tartibini tizimli belgilaydi. Bunday kodifikatsiya saylov qonunchiligini izchil, tushunarli va qo‘llash uchun qulay shaklga keltiradi.

Saylov tizimining institutsional kafolatlarida Markaziy saylov komissiyasi alohida o‘rin tutadi. Konstitutsiyaning 129-moddasiga muvofiq, Prezident saylovi, Oliy Majlisga, viloyatlar, tumanlar, shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlariga saylovlar hamda referendumlarni tashkil etish va o‘tkazish uchun Markaziy saylov komissiyasi tuziladi. Uning faoliyati mustaqillik, qonuniylik, kollegiallik, oshkoralik va adolatlilik prinsiplariga asoslanadi. Mazkur prinsiplar saylov komissiyalarining siyosiy yoki ma‘muriy bosimdan xoli ishlashi, qarorlar kollegial tartibda qabul qilinishi, saylov jarayoni ishtirokchilari uchun zarur axborot ochiq bo‘lishi va barcha subyektlarga nisbatan bir xil huquqiy yondashuv qo‘llanishini talab etadi.

Bugungi saylov tizimidagi muhim yangiliklardan biri Qonunchilik palatasi saylovida aralash saylov tizimi elementlarining qo‘llanishidir. 2023-yilgi qonunchilik o‘zgarishlariga ko‘ra, Qonunchilik palatasi deputatlari saylovini o‘tkazish uchun yetmish beshta hududiy bir mandatli saylov okrugi tuziladi, shuningdek partiya ro‘yxati asosida yagona saylov okrugi bo‘yicha saylov o‘tkazish tartibi belgilandi. Bu yondashuv ikki maqsadga xizmat qiladi: bir tomondan, hududiy

manfaatlarni ifodalovchi deputatlarning bevosita saylanishiga imkon yaratadi; ikkinchi tomondan, siyosiy partiyalar dasturlari va g'oyalariga asoslangan vakillikni kuchaytiradi. Natijada saylov tizimi shaxsga yo'naltirilgan vakillik bilan partiyaviy siyosiy raqobatni uyg'unlashtiradi.

Saylov huquqining konstitutsiyaviy kafolatlari faqat ovoz berish kuni bilan cheklanmaydi. U saylovoldi tashviqoti, ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, kuzatuvchilar ishtiroki, siyosiy partiyalarning teng huquqliligi, shikoyat qilish va sud-huquqiy himoya mexanizmlarini ham qamrab oladi. Agar saylovchi o'z huquqi buzilgan deb hisoblasa, u tegishli komissiyaga yoki sudga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Shu jihatdan saylov huquqi protsessual kafolatlar bilan mustahkamlangandagina real huquqqa aylanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda saylov tizimi va saylov huquqining konstitutsiyaviy asoslari demokratik davlat qurilishi, xalq suvereniteti va fuqarolarning siyosiy huquqlarini ta'minlashning markaziy institutidir. Konstitutsiyaning 128 va 129-moddalarida belgilangan umumiy, teng, to'g'ridan-to'g'ri va yashirin ovoz berish prinsiplari, Markaziy saylov komissiyasining mustaqilligi hamda saylov o'tkazish tartibining qonun bilan belgilanadi degan qoida saylov jarayonining huquqiy poydevorini tashkil etadi. Saylov kodeksi esa ushbu konstitutsiyaviy normalarni amaliy jarayonga tatbiq etuvchi asosiy normativ-huquqiy hujjat sifatida muhim o'rin tutadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda saylov qonunchiligidagi yangilanishlar, xususan, aralash saylov tizimi elementlarining joriy etilishi, saylov organlari faoliyatining ochiqligini kuchaytirish va raqamli mexanizmlarni kengaytirish saylov tizimini zamonaviy demokratik talablar bilan uyg'unlashtirmoqda. Biroq saylov huquqining samarali ta'minlanishi uchun saylovchilarning huquqiy madaniyatini oshirish, siyosiy partiyalar o'rtasida sog'lom raqobatni kuchaytirish, saylovoldi tashviqotida teng sharoit yaratish va saylov jarayonlariga oid ma'lumotlarning yanada ochiq bo'lishini ta'minlash zarur. Ilmiy taklif sifatida saylov huquqiga oid huquqiy targ'ibotni maktab, oliy ta'lim va mahalla tizimida izchil yo'lga qo'yish, saylov komissiyalari a'zolarining malakasini muntazam oshirish hamda raqamli saylov infratuzilmasida axborot xavfsizligi kafolatlarini mustahkamlash maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan referendumda qabul qilingan yangi tahrir. – URL: <https://lex.uz/docs/-6445145> (murojaat sanasi: 11.05.2026).
2. O'zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi: O'RQ-544-son Qonun bilan tasdiqlangan, 25.06.2019. – URL: <https://lex.uz/docs/-4386848> (murojaat sanasi: 11.05.2026).
3. O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga saylov va referendum o'tkazish tartibini yanada takomillashtirishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida: O'RQ-883-son Qonun, 18.12.2023. – URL: <https://lex.uz/docs/-6697581> (murojaat sanasi: 11.05.2026).
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining Reglamentini tasdiqlash to'g'risida: 1329-son qaror, 27.05.2024. – URL: <https://lex.uz/uz/docs/-6995026> (murojaat sanasi: 11.05.2026).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risidagi konstitutsiyaviy-huquqiy normalar // O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Saylov kodeksi materiallari asosida. – Toshkent, 2024.
6. Tadjixanov U., Saidov A. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2020. – 560 b.
7. Xusanov O.T. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2022. – 420 b.

8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi rasmiy axborotlari. – URL: <https://www.saylov.uz> (murojaat sanasi: 11.05.2026).